

۲۰۴۷۴۹۱

حقوق جزای عمومی

(ضمانت اجرای کیفری)

دکتر محمدباقر مقدسی

(عضو هیئت علمی دانشگاه بجنورد)

جواد یزدانی

با دیباچه دکتر جلیل امیدی

عضو هیئت علمی دانشگاه تهران



نشر میزان

۱۳۶۷۲۰۶

سرشناسه : مقدسی، محمدباقر، ۱۳۶۰ -
عنوان و نام‌پدیدآور : حقوق جزای عمومی: ضمانت اجرای کیفری /
محمدباقر مقدسی، جواد یزدانی؛ با دیباچه جلیل امیدی
مشخصات نشر : تهران: نشر میزان ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری : ۴۱۶ ص.
شابک : 978-622-212-092-4
وضعیت فهرست‌نویسی : فیپا ۱۲۸۳
عنوان دیگر : ضمانت اجرای کیفری
موضوع : حقوق جزا -- ایران -- ضمانت اجرایی
Criminal law -- Iran -- Enforcement measures :
موضوع : حقوق جزا -- ایران -- Criminal law
شناسه ورود : یزدانی، جواد، ۱۳۳۵ -
شناسا افزود : امیدی، جلیل، ۱۳۴۲ - دیباچه
رده‌بندی د خره : ۳۸۰۰ KMH
رده‌بندی دیویر : ۳۶۰۵۵
شماره کتابشناسی ملی : ۵۹۳۵۸۰۹

هرگونه تکثیر (اعم از چاپ، کپی، فایل الکترونیکی و...) از این اثر بدون اخذ مجوز
از ناشر خلاف قانون بوده و پیگرد قانونی دارد.
لطفاً در صورت مشاهده، موارد را به شماره آشنای ذیل اطلاع دهید.

۱۲۸۳
نشر میزان
حقوق جزای عمومی
ضمانت اجرای کیفری
دکتر محمدباقر مقدسی
جواد یزدانی
چاپ اول: از مستان ۱۳۹۸
قیمت: ۶۰۰۰۰ تومان
شمار: ۵۰۰ نسخه
شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۲۱۲-۰۹۲-۴

دفتر مرکزی: خ شهید بهشتی، بعد از چهارراه سهروردی، خ کاوسی‌فر، کوچه نکبسا، پلاک ۳۲، تلفن ۸۸۵۴۹۱۳۱
فروشگاه مرکزی: خ انقلاب، روبروی درب اصلی دانشگاه تهران، ابتدای خ فخرآزی، پلاک ۸۳، تلفن ۶۶۴۶۷۷۷۰
واحد پخش و فروش: خیابان سمیه، بین مفتح و فرصت، پلاک ۱۰۴، تلفن ۸۸۳۴۹۵۲۹-۳۱
پست الکترونیکی: mizannasher@yahoo.com وب سایت: www.NashreMizan.ir

فهرست مطالب

فهرست مطالب	۵
دیباچه	۱۳
مقدمه	۱۷
فصل اول انواع واکنش‌ها در برابر جرم	۲۳
مبحث اول: مجازات‌ها	۲۵
گفتار اول: مفهوم، اهداف و ویژگی‌های مجازات‌ها	۲۵
الف: مفهوم	۲۵
ب: اهداف	۲۷
پ: ویژگی‌ها	۲۹
گفتار دوم: انواع مجازات‌ها	۳۰
الف: انواع مجازات‌ها به اعتبار نظر مقنن	۳۱
۱- حد	۳۲
۲- قصاص	۳۶
۳- دیه	۳۷
۴- تعزیر	۳۸
ب: انواع مجازات‌ها به اعتبار ارتباط با یکدیگر	۴۷
۱- مجازات‌های اصلی	۴۷
۱-۱- مجازات اصلی اشخاص حقیقی	۴۸
۱-۲- مجازات اصلی اشخاص حقوقی	۴۸
۲- مجازات‌های تکمیلی (تتمیمی)	۵۴
۱-۲-۱- قلمرو	۵۷
۲-۲- قواعد تعیین مجازات	۶۶

۶۹.....	۳-۲. قواعد اجرای مجازات
۷۱.....	۳. مجازات های تبعی
۷۳.....	۱-۳. قلمرو
۷۵.....	۲-۳. آثار
۷۹.....	پ: انواع مجازات ها به اعتبار موضوع
۷۹.....	۱. مجازات های بدنی
۸۰.....	۲. مجازات های علیه آزادی
۸۲.....	۳. مجازات های مالی
۸۳.....	م: رات های حیثیتی
۸۴.....	مبحث دوم: اقدامات تأمینی و تربیتی
۹۳.....	فصل دوم: تشدید مجازات ها
۹۶.....	مبحث اول: عوامل خاص
۹۶.....	گفتار اول: عوامل عینی
۹۸.....	گفتار دوم: عوامل شخصی
۱۰۰.....	مبحث دوم: تشدید به دلیل تعدد و تکرار
۱۰۱.....	گفتار اول: تعدد
۱۰۳.....	الف: تعدد مادی
۱۰۵.....	۱- تعدد مادی در قصاص و دیه
۱۰۸.....	۲- تعدد مادی در حدود
۱۱۳.....	۳- تعدد مادی در تعزیرات
۱۲۳.....	۴- تعدد مادی در جرایم مختلط
۱۲۷.....	ب: تعدد معنوی
۱۲۹.....	۱- تعدد معنوی در حدود
۱۳۰.....	۲- تعدد معنوی در تعزیرات
۱۳۲.....	۳- تعدد معنوی در جرایم مختلط
۱۳۴.....	پ: نکات خاص پیرامون تعدد

گفتار دوم: تکرار	۱۴۰
الف: تکرار در حدود	۱۴۲
ب: تکرار در تعزیرات	۱۴۴
۱- نحوه تعیین مجازات	۱۴۶
۲- قواعد تکرار در جرایم خاص	۱۴۸

فصل سوم: نهادهای ارفاقی

مبحث اول: معافیت از کیفر	۱۵۴
گفتار اول: معافیت قانونی	۱۵۵
الف: عذر همکار	۱۵۶
ب: عذر اضطرار از ناموس	۱۵۷
پ: عذر ندامت	۱۵۷
ت: عذر توبه	۱۵۷
ث: عذر اضطرار	۱۵۸
ج: عذر وضعیت خاص روانی	۱۵۹
گفتار دوم: معافیت قضایی	۱۶۰
الف: فلسفه	۱۶۱
ب: شرایط صدور	۱۶۳
۱- مقام صالح	۱۶۴
۲- جرایم تعزیری درجه هفت و هشت	۱۶۶
۳- وجود کیفیات مخففه قضایی	۱۷۲
۴- احراز مجرمیت مرتکب	۱۷۳
۵- پیشینی اصلاح مرتکب با عدم اجرای مجازات	۱۷۵
۶- فقدان سابقه کیفری مؤثر	۱۷۷
۷- گذشت شاکی خصوصی	۱۷۸
پ - آثار	۱۷۹
مبحث دوم: تخفیف مجازات	۱۸۰

- گفتار اول: کیفیات مخففه قانونی ۱۸۲
- الف: عذر همکاری ۱۸۳
- ب: عذر خویشاوندی ۱۸۴
- پ: عذر توبه ۱۸۴
- ت: عذر ترک جرم ۱۸۴
- ث: عذر کاهش آلام بزه دیده ۱۸۵
- ج: عذر تسلیم به رأی ۱۸۵
- گفتار دوم: کیفیات مخففه قضایی ۱۸۶
- الف: جهات تخفیف ۱۸۷
- ۱- گذشت شاکی یا مدعی خصوصی ۱۸۸
- ۲- همکاری متهم در شناسایی شرکاء یا معاونان، تحصیل ادله یا کشف اموال و اشیاء حاصل از جرم یا همکاری در ارتکاب آن ۱۹۰
- ۳- اوضاع و احوال ناصر و مؤثر در ارتکاب جرم، از قبیل رفتار یا گفتار تحریک آمیز بزه دیده یا وجود انگیزه شادمانه در ارتکاب جرم ۱۹۱
- ۴- اعلام متهم قبل از تعقیب یا اقرار به ارتکاب جرم در حین تحقیق و رسیدگی ۱۹۲
- ۵- ندامت، حسن سابقه و یا وضع خالص متهم از قبیل کهولت یا بیماری ۱۹۲
- ۶- کوشش متهم به منظور تخفیف آثار جرم یا عذاب بدنی برای جبران زیان ناشی از آن ۱۹۴
- ۷- تخفیف بودن زیان وارده به بزه دیده یا نتایج زیان جرم ۱۹۴
- ۸- مداخله ضعیف شریک یا معاون در وقوع جرم ۱۹۵
- ب: نکاتی پیرامون جهات تخفیف ۱۹۶
- پ: قلمرو اعطای تخفیف ۱۹۹
- ۱- جرایم مشمول تخفیف ۲۰۰
- ۲- میزان تخفیف ۲۰۳
- مبحث سوم: تعویق صدور حکم ۲۱۲
- گفتار اول: مبانی ۲۱۳
- گفتار دوم: جرایم تحت الشمول ۲۱۵
- گفتار سوم: شرایط صدور ۲۲۲

الف: احراز مجرمیت	۲۲۳
ب: وجود جهات تخفیف	۲۲۵
پ: پیشینی اصلاح مرتکب	۲۲۵
ت: جبران ضرر و زیان یا برقراری ترتیبات جبران	۲۲۶
ث: فقدان سابقه کیفری مؤثر	۲۲۸
ج: لزوم موافقت مرتکب	۲۲۸
گفتار چهارم: انواع تعویق	۲۲۹
گفتار پنجم: تشریفات	۲۳۲
گفتار ششم: پایان تعویق	۲۳۳
الف: لغو تعویق	۲۳۳
ب: اتمام مدت تعویق	۲۳۸
گفتار هفتم: آثار تعویق	۲۴۰
مبحث چهارم: تعلیق اجرای مجازات	۲۴۲
گفتار اول: مبانی	۲۴۴
گفتار دوم: جرایم تحت‌الشمول	۲۴۶
گفتار سوم: شرایط صدور	۲۵۱
گفتار چهارم: قلمرو اختیارات دادگاه	۲۵۳
گفتار پنجم: انواع تعلیق	۲۵۶
گفتار ششم: تشریفات	۲۵۷
گفتار هفتم: پایان تعلیق	۲۶۱
گفتار هشتم: آثار تعلیق	۲۶۸
مبحث پنجم: آزادی مشروط	۲۷۰
گفتار اول: مبانی	۲۷۲
گفتار دوم: قلمرو	۲۷۴
گفتار سوم: شرایط	۲۷۸
الف: داشتن حسن اخلاق در مدت اقامت در زندان	۲۷۹
ب: پیشینی اصلاح و عدم تکرار جرم در آینده	۲۸۰

دیاچه

بر دریدی هر کسی جسم حریف
دیو را در شیشه حجت کند
تا به شیشه در رود دیو فضول^۱

گر نکردی شرع تدبیری لطیف
شرع بهر دفع شر رانی زند
در گواه و از یمین و از نکول

هر جا جامه هست، حقوق هم هست.^۲ منظور از حقوق در این قاعده بازمانده از مرده ریگ حقوقی استماعی دوران باستان، مجموعه‌ای از قواعد و مقررات حاکم بر روابط و مناسبات اجتماعی است که به منظور حفظ نظم و اجرای عدالت شناسایی می‌گردند و لازم‌الاتباع محسوب می‌شوند. بخشی از این قواعد و مقررات، ناظر به سه مقوله مرتبط جرم، مجرم و مجازات است که جموعاً نظامی موسوم به نظام عدالت کیفری را پدید می‌آورند. عدالت کیفری در یک تعریف اجمالی عبارت است از مقایسه زیان‌های ناشی از ارتکاب جرم با درجه تقصیر ارتکاب برای تعیین و اجرای کیفری مشخص و مناسب.^۳ مقصود از این مقدمات این است که تعیین و اجرای کیفر یا به تعبیر امروزیان کیفرگذاری و کیفردهی همیشه از عناصر اساسی حقوق کیفری یا نظام عدالت کیفری بوده است. عنصری چنان مهم که خود به تنهایی شاخه‌ای مستقل از شاخه‌های علوم جنائی را به نام کیفرشناسی^۴ فراهم آورده و از مرحله قانون‌گذاری تا مرحله اجرا بخش قابل ملاحظه‌ای از نهادهای عمومی یعنی قانون‌گذار، ضابطان قضائی، دادرها، دادگاه‌ها، دیوان عالی کشور، زندان‌ها و دیگر نهادهای اجرای احکام کیفری را مشغول به خود می‌کند و هم از این راه هزینه‌های هنگفتی به جامعه تحمیل می‌نماید.

۱. مولانا جلال‌الدین، مثنوی معنوی، نسخه نیکلسون، نشر هرمس، دفتر پنجم، ۱۳۸۵، ص ۷۷۳.

2. Ubi Societies, ibi jus.

۳. نقل به مضمون از برنار بولک، کیفرشناسی، ترجمه استاد دکتر علی حسین نجفی ابرندآبادی، چاپ مجمع علمی فرهنگی مجلد، ۱۳۷۲، ص ۲۱.

4. Penology

در تقابل با این جریان عمومی تاریخی، در سال‌های میانی سده بیستم جنبشی موسوم به دفاع اجتماعی به رهبری آقای «فیلیپو گراماتیکا»، وکیل ایتالیایی، شکل گرفت که به تندی از مجازات مجرمان انتقاد می‌کرد و با اصرار بر الغای نظام کیفرها و سلب حق کیفردهی از جامعه، وظیفه هیئت اجتماع را کمک به رشد و ارتقای شخصیت افراد و اجتماعی بار آوردن آنان و پیشگیری از وقوع جرم از راه توسعه فرهنگی و ترقی سطح مدنیت و تعلیم و تربیت افراد و بهسازی محیط اجتماعی می‌دانست و نه اعمال ضمانت اجرایی رنج‌آور و رسواکننده به نام کیفر. امروزه هم بعضی از صاحب‌نظران از حقی به نام حق بر مجازات نشدن بحث می‌کنند.^۱ با وجود این‌گونه نظریه‌پردازی‌ها، در همه نظام‌های حترقی معاصر، کیفر یعنی همان واکنش رسمی رنج‌آور و رسواکننده در برابر بزهکاری و بزهکاران، همچنان حق جامعه و اجرای آن از ضرورت‌های زندگی اجتماعی به‌شمار می‌آید و تازه نارسایی‌های آن هم با اعمال مجموعه‌ای دیگر از تدابیر محدود کننده موسوم به اقدامات تأمینی و تربیتی جبران می‌شود. به‌طور خلاصه باید گفت که واکنش تنبیهی و محدود کننده در برابر بزهکاری هم‌زاد زندگی اجتماعی بوده و همواره بخش مهمی از نظام ضمانت کیفری را به خود اختصاص داده است. تنها تحولی که در سده‌های اخیر در این زمینه رخ داده تنوع و تناسب بیش‌تر این واکنش و تلاش برای هر چه انسانی‌تر کردن آن بوده است.

همگام با این جریان مسلط و مستمر تاریخی در تمام حقوقی ایران هم، برخورد با بزهکاری و انحرافات اجتماعی همیشه در قالب معادلات و اقدامات تأمینی و تربیتی صورت گرفته است. یکی از تازه‌ترین و مهم‌ترین قوانین جاریه کشور یعنی قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ طیفی گسترده‌ای از این ضمانت‌اجراها را مقرر و در حق بزهکاران، قابل اعمال اعلام کرده است. این قانون که به تبع ایدئولوژی سیاسی حاکم بر کشور و در اجرای برخی از اصول قانون اساسی بنا بوده قانونی منطبق بر موازین فقهی باشد و احکام فقه جزائی را به موقع اجرا بگذارد، مجازات‌ها را به چهار قسم حد،

۱. مراجعه کنید به سخنرانی استاد دکتر سید علی آزمایش در دانشگاه علامه طباطبائی در سال ۱۳۹۴ تحت عنوان «حق بر مجازات نشدن» (قابل دسترسی در پایگاه اینترنتی به نشانی:

<https://www.ghazavatonline.com/22275/right-to-not-punishment-dr-seyyed-ali-azmayesh/>) و مقاله آقای دکتر فیروز محمودی جانکی و خانم مهرانگیز روستایی در فصلنامه پژوهش حقوق کیفری تحت عنوان «توجیه مداخله کیفری: اصول و ضرورت‌ها»، دوره ۱، شماره ۳، تابستان ۱۳۹۲، صص ۶۶-۳۵.

قصاص، دیه و تعزیر تقسیم کرده است. ولی از آنجا که نمی‌توانسته است منطق حقوق جزای عرفی و دست‌آوردهای عقلی و انسانی آن را نادیده بگیرد، راهی میانه در پیش گرفته و ضمن حفظ مبانی و مقررات فقهی حد و قصاص و دیه، تقریباً همه قواعد و ضوابط عمومی حقوق جزای عرفی را در بخش تعزیرات پذیرفته است. قواعد و ضوابطی مانند منع مجازات مجدد، عدم عطف قوانین نامساعد به گذشته، تخفیف مجازات و معافیت از آن، تعویق صدور حکم، تعلیق اجرای مجازات، آزادی مشروط، جایگزین‌های حبس، عفو، گذشت، نسخ قانون، مرور زمان، شروع به جرم، شرکت، معاونت بعد و تکرار جرم. فراتر از این، قانون مورد بحث نظام اقدامات تأمینی و تربیتی را هم پذیرفته و گاه به عنوان مجازات اصلی، زمانی از باب مجازات تکمیلی یا تبعی و در مواردی در تب جانشین مجازات، قابل اعمال اعلام کرده است.

در تقریر مقررات قانون مجازات اسلامی ظاهراً بنا بر تدوین و ارائه نظامی جامع و منسجم از ضمانت اجرای کیفی اعم از مجازات و اقدام تأمینی و تربیتی و حاکم کردن چنین نظامی بر کلیه اعمال و وقایع جزائی بوده است. با این حال برخی ابهامات، نارسائی‌ها و ناهماهنگی‌های مشهور در این نظام وجود دارد. از جمله آن‌ها از این موارد می‌توان یاد کرد: تمایز آشکار و گاه غیر قابل توجیه میان قواعد و ضوابط حاکم بر حد و قصاص و دیه از یک سو و مقررات ناظر به نظام تعزیرات از سویی دیگر؛ ابهام در شمول برخی از قواعد عمومی قانون مورد بحث در احکام و وقایع جزائی موضوع قوانین خاص سابق؛ گشاده‌دستی در تجویز اعمال نهادهای ارجاسی که صدمه‌ای آشکار به حتمیت اجرای مجازات و فواید مترتب بر آن وارد می‌کند. سرانجام سیاست جنائی افتراقی در برخورد با جرایم موسوم به جرایم علیه امنیت داخلی و خارجی کشور و سخت‌گیری کیفری نسبت به متهمان و محکومان مرتبط با این گونه جرایم.

به هر تقدیر دوست دیرین و همکار امروزم، جناب آقای دکتر محمدباقر مقدسی که مراتب فضل و مواهب خدادادشان در کار تحقیق و تتبع علمی مورد تأیید و تحسین استادان و همکارانشان است، به یاری همکار فاضلشان جناب آقای جواد یزدانی به نحوی مبسوط و مستوفای شرح و توضیح و تفسیر قواعد و مقررات ناظر به اقسام مجازات‌ها، کیفیت تعیین آن‌ها در ضمن رسیدگی‌های قضائی، چگونگی اجرا و اسباب تخفیف و تشدید و سقوط آن‌ها پرداخته‌اند و متنی شایسته تدریس در دانشگاه‌ها و

مؤسسات آموزش عالی کشور فراهم آورده‌اند. مطالب کتاب منطبق بر تازه‌ترین برنامه‌های درسی و سرفصل‌های اعلامی از سوی شورای گسترش وزارت علوم، تحقیقات و فناوری و مستند به آخرین قوانین موضوعه، آرای وحدت رویه دیوان عالی کشور، آیین‌نامه‌های اجرایی و گهگاه نظریه‌های مشورتی اداره حقوقی قوه قضائیه است. زبان کتاب به تعبیر مؤلفان آن ساده و سلیس و برای دانشجویان دوره کارشناسی رشته حقوق به سادگی قابل فهم است. برای مؤلفان و خوانندگان کتاب و نیز برای بنیاد حقوقی میزان، که عارف و عامی از نقش مؤثر آن در توسعه و تعمیق فرهنگ حقوقی کشور آگاهند، آرزوی توفیق دارم.

جلیل امیدی

پاییز ۱۳۹۸

www.ketab.ir